

INSTITUIREA ȘI ACTIVITATEA COMISIEI REGIONALE DE PE LÂNGĂ ADUNAREA DEPUTAȚILOR NOBILIMII DIN BASARABIA PENTRU ÎNTOCMIREA RECENSĂMÂNTULUI FISCAL AL POPULAȚIEI DIN 1824

Valentin TOMULEȚ

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul demers științific autorul analizează, în baza izvoarelor de arhivă inedite, modalitatea de instituire și activitate a Comisiei Regionale din cadrul Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia în scopul întocmirii unui nou recensământ fiscal al populației.

Autorul demonstrează că țarismul a manifestat un interes special față de studierea situației demografice din regiune în scopul impunerii fiscale și asigurării armatei ruse cu produse alimentare, furaje, încartuirii ostașilor, în condițiile unui eventual război cu Imperiul Otoman, dar și în scopul asigurării armatei ruse de ocupație din regiune.

După efectuarea, în scurt timp după anexare, a recensământului populației din 1817, în scopul depunerii de către populație a jurământului de credință împăratului rus și determinării numărului de contribuabili în teritoriul nou-anexat, țarismul avea nevoie de un nou recensământ al populației care ar fi reflectat mult mai veridic numărul familiilor de contribuabili din Basarabia. Acest interes a fost dictat de faptul că în scurt timp după anexarea regiunii la Imperiul Rus în provincie au avut loc schimbări importante în structura socială și demografică. În plus, despre unele categorii sociale și fiscale privilegiate ale populației, cum ar fi: boiernașii, mazilii, ruptașii, ruptașii de vistieria și ruptașii de cămară, nu se știa aproape nimic. În acest scop, la 21 februarie 1824 pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia este instituită Comisia Regională pentru întocmirea recensământului fiscal al populației.

Cuvinte-cheie: *politică socială, recensământ fiscal, structură socială, boier, boiernaș, mazili, ruptași, mic-burghezi, țărani.*

ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF REGIONAL COMMISSION ATTACHED TO ASSEMBLY OF DEPUTIES OF NOBILITY IN BESSARABIA FOR PREPARATION OF TAX CENSUS OF POPULATION IN 1824

In the given article, based on unpublished archive sources, the author examines the establishment and activity within the Assembly of Deputies of Nobility in Bessarabia of the Regional Commission for drawing up of a new tax census of population.

The author demonstrates that Tsarism expressed a particular interest to study the demographic situation in the region for imposition of tax and in order to insure Russian army with food, forage, quartering of soldiers, in an eventual war with the Ottoman Empire, but also to supply the needs of the Russian occupation army in the region.

After performing, shortly after annexation, the population census in 1817, in order for the population to submit the oath of allegiance to Russian Emperor and for determining of the number of taxpayers in the newly annexed territory, Tsarism needed a new census, which could reflect more accurately the number of families of taxpayers in Bessarabia. This interest was dictated by the fact that shortly after annexation to the Russian Empire in the province occurred important changes in the social and demographic structure. In addition about some social and tax privileged categories of population such as *boiernașii*, *mazilii*, *ruptașii*, *ruptașii of treasury* and *ruptașii of pantry*, almost no one knew anything. For this purpose on February 21, 1824 attached to Assembly of Deputies of Nobility in Bessarabia there is instituted the Regional Commission for the preparation of the tax census of population.

Keywords: *social policy, tax census, social structure, landlord, country squire, to banish, tax payers, petty-bourgeois, peasants.*

După anexarea în 1812 a teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, administrația imperială întreprinde măsuri concrete în vederea includerii teritoriului nou-anexat în sistemul economic și politic imperial, în care scop administrației civile din regiune îi sunt date dispoziții de a întreprinde măsuri urgente și eficiente întru soționarea acestor sarcini stringente imperiale¹. Implementarea acestor măsuri a finalizat cu o creștere rapidă a numărului de coloniști transdanubieni, de coloniști germani, elvețieni și de imigranți din guberniile interne ruse, a numărului de negustori străini, îndeosebi greci, armeni și evrei. Ca urmare, se consolidează puternic

¹ Exemplu în acest sens pot servi instrucțiunile comandantului-șef al armatei ruse de la Dunăre, amiralului P.V. Ciciagov, date la 23 iulie 1812 guvernatorului civil al Basarabiei S.D. Sturdza, referitor la modalitatea de administrare a teritoriului anexat (Arhiva Istorică de Stat din Rusia / AISR, F. 19, inv. 3, d. 125, f. 50-54 verso).

pozițiile elementului alogen, în special ale negustorilor, care dețineau monopolul asupra exportului de cereale și produse animaliere din Basarabia prin porturile dunărene – Ismail, Reni, Chilia și prin portul-franc² Odesa³. Toate acestea determină anumite schimbări și în structura socială și etnică a societății basarabene. Rezultatul acestei politici și-a găsit exprimare în consolidarea dominației economice și politice a țarismului în Basarabia.

În scurt timp, la 29 aprilie 1818, este adoptat Regulamentul privind organizarea administrativă a regiunii Basarabia, care prevedea acordarea unei autonomii limitate și provizorii regiunii anexate. Regulamentul a stabilit statutul de regiune al Basarabiei în componența Imperiului Rus, a determinat ca centru regional administrativ orașul Chișinău, a confirmat noua împărțire administrativ-teritorială a regiunii (Basarabia a fost divizată în 6 ținuturi: Hotin, Iași, Orhei, Bender, Akkerman și Ismail), a instituit organele regionale supreme – Consiliul Suprem, Guvernul Regional, Tribunalul Regional Penal și Tribunalul Regional Civil, instituțiile ținutale etc. [14, p.1-26].

Concomitent, au fost depuse și eforturi substanțiale în vederea studierii resurselor economice ale Basarabiei, a situației sociale și demografice din regiune, în care scop pe parcursul a mai multor ani au fost instituite comitete și comisii speciale, în provincie fiind trimiși împuterniciți speciali care urmau să studieze la fața locului situația din provincia nou-anexată și să raporteze instituțiilor imperiale.

Autoritățile imperiale au manifestat un interes special față de studierea situației sociale și demografice din regiune în scopul impunerii fiscale și asigurării armatei ruse cu produse alimentare, furaje, încartuirii ostașilor, în condițiile unui eventual război cu Imperiul Otoman, dar și în scopul asigurării armatei ruse de ocupație din regiune.

După efectuarea, în scurt timp după anexare, a recensământului populației din 1817, în scopul depunerii de către populație a jurământului de credință împăratului rus și determinării numărului de contribuabili în teritoriul nou-anexat, țarismul avea nevoie de un nou recensământ al populației care ar fi reflectat mult mai veridic numărul familiilor de contribuabili din Basarabia. Acest interes a fost dictat de faptul că în scurt timp după anexarea regiunii la Imperiul Rus în provincie au avut loc schimbări importante în structura socială și demografică. În plus, despre unele categorii sociale și fiscale privilegiate ale populației, cum ar fi boiernașii, mazilii, ruțașii, ruțașii de vistierie și ruțașii de cămară, nu se știa aproape nimic.

În acest scop s-a hotărât ca pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia⁴ să fie instituită o Comisie Regională specială pentru întocmirea unui nou recensământ fiscal al populației. În așa fel, perfectarea unui asemenea recensământ fiscal al populației a fost încredințată nobilimii basarabene, iar urmărirea procesului de desfășurare a recensământului fiscal urma să fie încredințată unor persoane speciale numite din partea Coroanei.

Comisia Regională de pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia pentru întocmirea recensământului populației (*Областная комиссия при Дворянском Депутатском Собрании для составления переписей населения*) a fost instituită prin decizia Consiliului Suprem al Basarabiei⁵ din 21 februarie 1824 (după alte date, din 8 februarie 1824), în scopul întocmirii unui recensământ fiscal al populației⁶. Asemenea recensăminte aveau loc regulat în Imperiul Rus încă din sec. al XVIII-lea⁷.

² *Porto-franco* (*port liber*) – termenul „porto-franco” desemnează un port, sau un cartier din port, despărțit vamal de restul teritoriului țării, în care, potrivit unei convenții speciale, mărfurile importate, exportate sau aflate în tranzit nu sunt supuse taxelor vamale sau altor formalități fiscale [7, 260]. Potrivit decretului din 4 iulie 1819, de statutul de porto-franco a beneficiat portul Odesa [12, p.257].

³ *A se consulta* în acest sens: [2, p.239-250; 3, p.47-53; 4, p.76-78; 5, p.326-330].

⁴ *Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia* – organ deliberativ suprem al nobilimii din Basarabia, instituit în baza Regulamentului din 29 aprilie 1818. Potrivit Regulamentului, prin intermediul Adunării Deputaților Nobilimii nobilimea din Basarabia avea dreptul de a alege și a destitui din funcții funcționarii instituțiilor regionale și de a numi tutorele proprietăților funciare moșierești. Adunarea Deputaților putea alege, din rândurile nobilimii, mareșalul regional al nobilimii, dar care urma să fie confirmat în funcție de guvernatorul militar. În competența mareșalului regional al nobilimii era satisfacerea cerințelor comunității nobiliare din Basarabia și apărarea intereselor văduvilor și orfanilor din această categorie socială. Pentru perfectarea documentelor, care dovedeau proveniența nobiliară a fiecărui boier, în Consiliul Suprem al Basarabiei era alcătuit un registru nobiliar (*дворянская книга*), în care erau incluse familiile nobiliare. Mareșalul regional al nobilimii era membru al Consiliului Suprem al Basarabiei și era considerat a doua persoană după guvernatorul civil [14, p.24].

⁵ *Consiliul (Sfatul) Suprem al Basarabiei* – organ suprem legislativ, administrativ și judecătoresc instituit în Basarabia la 28 august 1816 din membrii celor două departamente ale Guvernului Regional, reorganizat (*in izvor* – instituit) la 29 aprilie 1818 și abilitat să exercite funcții organizatorice, administrative, economice și judecătorești [1, p.29; 14, p.2].

⁶ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 3, inv. 1, d. 429, f. 109-109 verso; F. 88, inv. 1, d. 94, f. 1-2.

⁷ După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în provincie a fost menținută practica fiscală existentă în Principatul Moldovei încă din sec. al XVIII-lea, când evidența contribuabililor era efectuată pornind de la numărul de familii existente în fiecare așezare rurală sau urbană [15, 7]. Această modalitate de evidență a numărului de contribuabili s-a păstrat și în Basarabia până la mijlocul anilor '30 ai sec. al XIX-lea.

Instituirea Comisiei a fost precedată de dispoziția guvernatorului general al Novorosiei și rezidentului plenipotențiar al Basarabiei M.S. Voronțov din 27 noiembrie 1823 adresată Cărmuirii Regionale a Basarabiei, în care era stipulat că, în baza Regulamentului privind organizarea administrativă a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, Administrația Financiară a Basarabiei trebuie să dețină registrele și listele tuturor locuitorilor regiunii pentru fiecare oraș, târg și sat, cu compartimentarea locuitorilor în clase (stări sociale) conform nivelului de avere, cu indicarea privilegiilor de care beneficiază fiecare categorie socială sau fiscală în parte. Deși scopul petrecerii recensământului era unul fiscal și viza mărirea încasărilor în buget, M.S. Voronțov argumenta necesitatea unui asemenea recensământ prin aceea că informațiile obținute vor fi utile pentru asigurarea bunăstării poporului, astfel încât niciun locuitor să nu fie supus unor încasări suplimentare și inechitabile. Consiliul Suprem al Basarabiei urma să instituie comisii ținutale alcătuite din nobili și funcționari din partea instituțiilor regionale și ținutale, care aveau să se preocupe de organizarea și desfășurarea unui asemenea recensământ fiscal la fața locului, fără a-i sustrage pe localnici de la muncile lor cotidiene agricole⁸.

M.S. Voronțov scria că prin această dispoziție urmărește scopul „...de a confirma numărul locuitorilor sedentari ai regiunii Basarabia, de a consolida caracterul popular și, în general, bunăstarea populației din provincie, prin intermediul unui recensământ corect și al unei încasări echitabile a dărilor, în special a prestațiilor locale, care vor fi împărțite în mod egal și inofensiv între toți locuitorii”⁹. În continuare guvernatorul scria că în lipsa unui asemenea recensământ „...în timpul încasării prestațiilor locale frecvent se vor comite abuzuri și încălcări, ceea ce va amplifica nemulțumirile și revoltele în rândurile populației. Acum, datorită acestei dispoziții, dezordinile și abuzurile ce afectau populația vor fi pentru totdeauna lichidate, iar locuitorii în scurtă vreme vor simți adevăratele foloase de pe seama acestei decizii”¹⁰. Deci, administrația imperială, în persoana guvernatorului general al Novorosiei și rezidentului plenipotențiar al Basarabiei M.S. Voronțov, a putut camufla prin fraze pompoase scopul adevărat al recensământului fiscal al populației, care urma să fie efectuat în provincia nou-anexată.

La 30 ianuarie 1824, în ședința consultativă a Consiliului Suprem al Basarabiei este examinată dispoziția lui M.S. Voronțov, în care se constată că „...cauza principală a dezordinilor în timpul încasării dărilor rezidă în necunoașterea până în prezent a numărului exact de locuitori ai acestei regiuni care plătesc dări, dajdia, birul și prestații locale, cum ar fi: mazilii¹¹, ruptași¹², țărani, armenii, evreii etc.; anume din această cauză are loc încasarea nefondată a dărilor, care a contribuit, în cele din urmă, la creșterea datoriilor față de stat”¹³.

⁸ ANRM, F. 88, inv. 1, d. 95, f. 1-1 verso.

⁹ Ibidem, f. 2.

¹⁰ Ibidem, f. 2-2 verso.

¹¹ *Mazil* (*mazâl*) – în limba română a avut două sensuri: 1. boier (dregător) înlocuit (mazilit) din dregătorie, care păstra toată viața titlul dregătoriei, precedat de particula *biv* (adică, *fost*, *ex.*) 2. Înmulțindu-se și căzând „la sărăcie”, mazilii au devenit o categorie socială care păstra amintirea boieriei; era mai numeroasă decât boierimea în slujbă și lupta împotriva declasării prin jalbe pentru păstrarea privilegiilor de altădată. În Basarabia, *mazilii* constituiau o categorie socială privilegiată, similară șleahței poloneze. Ei sunt urmașii boierilor moldoveni și ai boiernașilor, care și-au obținut pe timpul domnitorilor moldoveni slujbe, până la rangul de *vel șătrar* (Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AISR), F. 560, inv. 6, d. 575, f. 3). Cuvântul „mazil” este de proveniență turcică și însemna „destituiți din serviciu, în retragere”. El a apărut în Moldova în perioada dominației otomane, la începutul sec. al XVII-lea și era utilizat oficial atât cu referire la domnul Moldovei, care era înlocuit de un succesor numit de guvernul turc, cât și cu referire la boieri, pe care noul domnitor îi înlocuia cu alții, confirmați în acest titlu. După anexarea, în 1812, a Basarabiei la Imperiul Rus, mazilii și-au păstrat denumirea și statutul. În 1818 ei au fost confirmați în drepturi și și-au păstrat acele drepturi și privilegiile, de care au beneficiat în trecut în Moldova. Ei nu puteau fi pedepsiți fizic, fără aprobarea judecății; plăteau în folosul statului impozitul denumit dajdie, ce constituia 14 lei anual de la fiecare familie, și participau la îndeplinirea prestațiilor după obiceiul vechi. În 1847, mazilii împreună cu urmașii ruptașilor au fost egalați în drepturi cu odnodvorți – categorie privilegiată de țărani în Rusia. Astfel, din terminologia oficială a imperiului a fost exclus cuvântul *mazil*. (AISR, F. 1291, inv. 48, 1904, d. 6, f. 109-111; ANRM, F. 5, inv. 3, d. 747, f. 167 verso)

¹² *Ruptași* – categorie socială privilegiată; descendenți din familiile de preoți; nu puteau fi supuși pedepselor corporale fără decizia judecății; plăteau impozitul denumit dajdie, câte 15 lei de la fiecare familie și achitau plata pentru prestații deopotrivă cu mazilii (AISR, f. 560, inv. 6, d. 575, f. 3; ANRM, F. 5, inv. 3, d. 747, f. 167 verso). Ruptași se împărțeau în trei grupuri: ruptași (descendenți ai clerului), ruptași de vistierie și ruptași de cămară. *Rupta de cămară* și *Rupta de vistierie* erau strămoșii străinilor, care s-au așezat în Basarabia până la anexarea ei la Imperiul Rus, și micii slujitori, în special cei care se ocupau cu negoțul și meșteșugăritul, beneficiau de diferite privilegii și plăteau impozite în haznaua statului – *cămară*, *vistierie* (ANRM, F. 2, inv. 1, 1823-1824, d. 862, f. 113). Pentru a li se recunoaște apartenența la categoria respectivă de contribuabili, ruptași din Basarabia, la fel ca și mazilii, au prezentat instituțiilor regionale actele care urmau să confirme statutul lor atât în 1816, cât și în 1834. De la 10 martie 1847 ei sunt transferați în categoria de odnodvorți, concomitent cu mazilii.

¹³ ANRM, F. 88, inv. 1, d. 95, f. 4.

Drept argument M.S. Voronțov aducea scăderea numărului populației de la 81982 de familii în 1823 la 79455 familii în 1824, reducere care, în viziunea lui, nu putea să se producă atât de brusc în decursul unui an¹⁴.

La 21 februarie 1824, Consiliul Suprem al Basarabiei a confirmat dispoziția lui M.S. Voronțov de a fi instituită în orașul Chișinău, pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia, Comisia Regională pentru realizarea unui recensământ fiscal al populației¹⁵. Președinte al comisiei (în izvor – *prezident*) a fost desemnat președintele Adunării Nobiliare din Basarabia, funcționarul de clasa a VI-a Ioan Mihail Sturdza, iar ca membri – deputații Consiliului Suprem al Basarabiei, funcționarul de clasa a VIII-a Gheorghe Emanuil Donici și nobilul Ioan Egor Russo; din partea Coroanei – funcționarul de clasa a VI-a F.F. Vighel¹⁶. În calitate de secretar al comisiei a fost numit secretarul Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia, funcționarul de clasa a X-a Lugovski¹⁷.

La 1 martie 1824 dispoziția Consiliului Suprem al Basarabiei este examinată și confirmată în ședința Guvernului Regional la Basarabiei. S-a hotărât de a da dispoziție tuturor șefilor de poliție și ispravnicilor¹⁸, în orașe – funcționarilor polițienești, în ținuturi – ocolășilor¹⁹ și vorniceilor²⁰, în moșii – proprietarilor și administratorilor de moșii ca aceștia să ajute și să susțină activitatea comisiilor. Populația era obligată să asigure membrii comisiilor cu transport în timpul deplasării lor dintr-un sat în altul, în baza certificatelor eliberate de Guvernul Regional, fără însă a reține aceste transporturi. În componența comisiilor ținutale a fost numit câte un comisar ținutal²¹ local: în ținutul Orhei – nobilul Izman, în ținutul Iași – funcționarul de clasa a XIV-a Zagura, în ținutul Bender – nobilul Manolache Russu, în ținutul Akkerman – funcționarul de clasa a X-a Alexeev și în ținutul Ismail – funcționarul de clasa a XII-a Gurski²².

În plus, în baza dispoziției lui M.S. Voronțov din 22 februarie 1824, în componența comisiilor ținutale au fost numiți și conțopiști, care erau funcționari din partea Coroanei: în ținutul Iași – locotenent-colonelul în retragere Malievski, în ținutul Hotin – locotenent-colonelul în retragere Milașevici, în ținutul Orhei – locotenent-colonelul în retragere Râmovici, în ținutul Akkerman – funcționarul de clasa a XII-a Malevici și în ținutul Bender – maiorul Kalakučki²³. Prin urmare, activitatea comisiilor ținutale era sub supravegherea directă a foștilor militari ruși.

La 28 februarie 1824, întrebarea privind efectuarea unui recensământ fiscal al populației din Basarabia este discutată în ședința Comisiei Regionale de pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia pentru întocmirea recensământului fiscal al populației. Comisia a hotărât să se adreseze Guvernului Regional al

¹⁴ ANRM, F. 88, inv. 1, d. 95, f. 4 verso.

¹⁵ Ibidem, f. 8.

¹⁶ Ibidem, F. 3, inv. 1, d. 429, f. 109-109 verso.

¹⁷ Ibidem, F. 88, inv. 1, d. 95, f. 8-8 verso.

¹⁸ *Ispravnic* – dregător însărcinat cu conducerea unui ținut sau a unui județ. Această instituție a fost păstrată în Basarabia și după anexarea ei la Imperiul Rus¹⁸. Potrivit Regulamentului din 29 aprilie 1818, multe probleme referitoare la viața economică și socială erau rezolvate de administrația ținutală și orășenească. În ținuturi era instituită administrația ținutală în persoana ispravnicului (căpitan-ispravnic), care deținea drepturile poliției ținutale. La postul de ispravnic puteau fi numiți doar boieri moldoveni, care au depus jurământ de credință Rusiei, sau ruși (AISR, F. 1308, inv. 1, 1816-1822, d. 8, f. 112 verso).

¹⁹ *Ocolăș* – în Moldova, în sec. al XVIII-lea, slujbaş însărcinat cu strângerea dărilor. În Basarabia – conducătorul administrativ al unui ocol (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 586, f. 20; d. 675, f. 254-255). Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 29 aprilie 1818 prevedea că fiecare ținut se va împărți în ocoale, în care va fi ales, din rândurile locuitorilor care dispun de proprietate, câte un ocolăș, iar în sate – câte un vornic [14, p.14].

²⁰ *Vornic* – în Basarabia cu înțele de primar al unui sat sau târg. În actele rusești din perioada respectivă cuvântul „*vornic*” figurează sub forma de „*dvornic*” (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 110, f. 65). Din Compartimentul VII (3 puncte) al Proiectului Regulamentului din 1819 aflăm că vornicii erau numiți în funcție de către ispravnici și împuterniciți cu funcții polițienești (ANRM, F. 3, inv. 1, d. 47, p. II, f. 271-272 verso; [1, p.166]).

²¹ *Comisar de ținut (comisar militar)* – persoană numită din rândurile boierilor moldoveni care, în perioada războiului ruso-turc din anii 1806-1812, alături de ispravnici avea grijă de aprovizionarea armatei ruse cu alimente și furaje și care era împuternicită să asigure ordinea în ținut. Potrivit altor surse, în 1809, pentru a asigura executarea de către populație a prestațiilor și contribuțiilor mereu crescânde, pe lângă ispravnic a fost instituită și funcția de *comisar militar*.

După anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus, comisari erau numiți membrii Consiliului orășenesc, condus de polițmaistru. Conform Regulamentului privind organizarea administrativă a Basarabiei din 29 februarie 1828, ei erau numiți comisari speciali de district (частный пристав). Acolo unde nu erau comisari speciali de circumscripție, în componența Consiliului orășenesc intrau doi ratmani din partea Magistraturilor sau Ratușelor. Tot comisari mai erau numiți și unii funcționari ai carantinelor. Comisarii erau numiți în funcție de rezidentul plenipotențiar al Basarabiei, iar ulterior – de guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei [6, p.301].

²² ANRM, F. 88, inv. 1, d. 95, f. 10.

²³ Ibidem, f. 21-21 verso, 22.

Basarabiei cu rugămintea de a i se pune la dispoziție toate documentele de care dispune la moment în legătură cu recensământul fiscal²⁴.

Documentele de arhivă ne dau posibilitatea să urmărim în detalii activitatea acestei comisii. Din demersul de la 5 martie 1824 adresat Comisiei Regionale de pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia privind alcătuirea recensământului fiscal al populației aflăm că „...în 1816, în urma relațiilor rezidentului plenipotențiar al Basarabiei I.M. Hartingh cu ministrul de Finanțe al Rusiei, a fost instituit un Comitet special pentru alcătuirea recensământului populației din regiunea Basarabia, care și-a întreținut activitatea până la sosirea în regiune a fostului rezident plenipotențiar, general-locotenentului A.N. Bahmetev, dar ce măsuri a întreprins Comitetul în vederea alcătuirii recensământului nu se cunoaște”²⁵.

Crezând că aceste documente se află în arhiva Guvernului Regional al Basarabiei, comisia nou-instituită a cerut să i se pună la dispoziție, cât mai urgent, listele recensământului precedent al populației. Investigațiile care s-au desfășurat în Guvernul Regional al Basarabiei au demonstrat următoarele:

1. În 1816, în perioada administrării regiunii de către general-maiorul I.M. Hartingh, din dosarele care se află în Arhiva Administrației Financiare a Basarabiei, începute de Departamentul II al Guvernului Regional, s-a constatat că la 12 noiembrie 1815 a fost instituit un Comitet împuternicit să impună populația la plata birului; însă, faptul că s-a petrecut sau nu un asemenea recensământ nu poate fi constatat din dosarele respective.

2. În 1817, după cum se poate constata din dispoziția rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev din 29 iulie 1816 cu privire la supunerea populației jurământului de credință Rusiei, de către unii moșieri și funcționari, iar în orașe de poliția orășenească au fost alcătuite listele locuitorilor, care au fost transmise Consiliului Suprem al Basarabiei: primele – la 11 ianuarie 1820, iar cele din urmă – la 11 septembrie 1819.

3. Din arhiva fostului Comitet Provizoriu al Basarabiei²⁶ au fost transmise Consiliului Suprem al Basarabiei listele postelnicilor, mazililor, ruptașilor, ruptașilor de vistierie și ale mic-burghezilor. Listele boiernașilor²⁷ în arhiva guvernului n-au fost depistate.

4. Organele de poliție și dumele orășenești au prezentat listele populației Guvernului Regional al Basarabiei: din Akkerman – în 1820 și 1821, din Hotin – în 1821, din Otaci – în 1821, din Chilia – în 1821, din Reni – în 1822, din Bălți – în 1822 și din Bender – în 1823.

5. În 1823, în urma unei circulare a Guvernului Regional al Basarabiei, polițiile orășenești și cele locale au prezentat listele contribuabililor pentru anul 1823 (în afară de ținutul Bender) și listele mazililor și ruptașilor (în afară de ținuturile Ismail și Iași)²⁸. Respectiv, toate aceste liste au fost puse la dispoziția Comisiei Regionale de pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia pentru întocmirea noului recensământ fiscal²⁹.

²⁴ ANRM, F. 88, inv. 1, d. 94, f. 3-3 verso.

²⁵ Ibidem, d. 95, f. 27-27 verso.

²⁶ **Comitetul Provizoriu al Basarabiei (1816-1818)** – Comitet instituit la 4 iulie 1816, în care au intrat: din rândul boierilor moldoveni – general-maiorul Ilie Catargi, funcționarul de clasa a V-a Alexandru Ghica, funcționarul de clasa a V-a Iordache Millo, spătarul Iancu Sturdza, spătarul Iordache Bucșănescu, funcționar de clasa a VIII-a, spătarul Panait Cazimir, banul Teodor Bașotă, căminarul Ioan Pruncul, stolnicul Matei Râșcanu și din partea Coroanei – funcționarul de clasa a VI-a Matei Krupenski și funcționarul de clasa a VII-a Aleksei Iușnevski. În funcția de președinte al Comitetului a fost desemnat guvernatorul civil al guberniei Ekaterinoslav, funcționarul de clasa a IV-a Ivan Hristofor Kalagheorghe, iar mai târziu Nedoba (1817-1818), care se supuneau nemijlocit rezidentului plenipotențiar A.N. Bahmetev. Comitetul era ierarhic superior Guvernului Regional. Șef al cancelariei Comitetului a fost numit A.P. Iușnevski. Alături de problemele majore legate de modernizarea formelor administrației de stat, Comitetul urma să contribuie la elaborarea proiectului Regulamentului de administrare a Basarabiei, să opereze anumite modificări în statele de funcție din cadrul instituțiilor regionale și ținutale, să stabilească apartenența locuitorilor la categoriile sociale privilegiate, să organizeze studierea bogățiilor naturale, să mărească veniturile de stat făcând ordine în sistemul fiscal, să determine volumul comerțului interior și exterior pornind de la principiile comerțului liber, determinând necesitățile și câștigul pe care îl poate avea statul, să alcătuiască regulamentul privind stabilirea în regiune a coloniștilor, să verifice corespunderea datelor statistice alcătuite de Guvernul Regional privitor la diverse întrebări cu situația reală din regiune, să asigure ordinea publică și paza de frontieră etc. [6, p.336].

²⁷ **Boiernașii** constituiau categoria cea mai de jos a boierimii. Ei s-au format, în fond, din boierii mai săraci sau decăzuți, fie prin ascensiunea unor mici stăpâni de pământ care ajungeau să capete o slujbă sau o dregătorie inferioară – de la polcovnici, postelnici, vel-căpitani și până la vel-șătrari (ANRM, F. 2. inv.1, d. 1199, f. 14). După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus autoritățile imperiale i-au egalat pe boiernași în drepturi cu nobilii ruși, acordându-le diferite privilegii. În Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818 se menționa că „sub denumirea de boiernași se subînțelege nu clasa de proveniență nobiliară și care nu a ajuns la ranguri boierești mari, dar cei care au obținut funcții până la vel-șătrar. Ei vor beneficia de drepturi de noblețe personale” [14, p.17]. Însă, această categorie socială ce beneficia de privilegii era neînsemnată.

²⁸ ANRM, F. 88, inv. 1, d. 95, f. 28-29.

²⁹ Ibidem, f. 29-29 verso.

La 9 martie 1824, în ședința Comisiei Regionale de pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia pentru întocmirea recensămintelor populației s-a hotărât, reieșind din decizia Consiliului Suprem al Basarabiei, să se dea dispoziția ca în tipografia din localitate să fie tipărite 5000 de formulare ale recensământului și 6000 exemplare de etichete pentru comisiile ținutale, care vor fi prezentate Departamentului executiv al Guvernului Regional al Basarabiei³⁰.

Peste o zi, la 10 martie, Comisia Regională pentru întocmirea recensămintelor populației a confirmat listele conțopiștilor, funcționari din partea Coroanei în comisiile ținutale (în comisia din Iași – locotenent-colonelul în retragere Malievski, în cea din Hotin – locotenent-colonelul în retragere Milașevici, în cea din ținutul Orhei – locotenent-colonelul în retragere Râmovici, în cea din Akkerman – funcționarul de clasa a XII-a Malevici și în cea din Bender – maiorul Kalakučki), și ale comisarilor din partea isprăvnicilor (în comisia din Orhei – nobilul Izman, în cea din Iași – funcționarul de clasa a XIV-a Zagura, în cea din Bender – nobilul Manolache Russo, în cea din Akkerman – funcționarul de clasa a X-a Alekseev, în cea din ținutul Ismail – funcționarul de clasa a XIV-a Samohvalov și în cea din Hotin – funcționarul de clasa a XIV-a Gurelâi)³¹. Mareșalul regional al nobilimii Ioan Mihail Sturdza a numit și el reprezentanți în comisiile ținutale: în cea din ținutul Orhei – funcționarul de clasa a IX-a Ianov, în cea din Iași – medelnicerul Enache Panaite, în cea din Hotin – moșierul Iordache Dimitriu, în cea din Bender – sublocotenentul în rezervă A.Gaius, în cea din Akkerman – nobilul Ioan Botezatu și în cea din ținutul Ismail – nobilul T.Peresteri³².

La 14 martie 1824, Comisia Regională discută întrebarea privind necesitatea listelor locuitorilor din fiecare ținut, perfectate în timpul recensămintelor trecute, de care trebuie să dispună fiecare comisie ținutală pentru comparație. Un interes deosebit prezentau listele postelnicilor, mazililor, ruptașilor și ruptei de visticie, confirmați în această calitate în anii precedenți de către Comitetul Provizoriu al Basarabiei, care urmau a fi prezentate comisiilor ținutale³³.

Pentru traducerea unor documente din limba română în rusă, Comisia Regională l-a invitat în calitate de traducător pe funcționarul de clasa a XIV-a Cernevici, care timp de 7 ani (20 septembrie 1818 – 10 noiembrie 1825) exercita funcția de traducător în cadrul Consiliului Suprem al Basarabiei, cu condiția ca după finalizarea lucrului acesta să revină în Consiliu³⁴.

La 16 martie 1824 Comisia Regională, în baza dispoziției Consiliului Suprem al Basarabiei, a început elaborarea unei Instrucțiuni pentru comisiile ținutale, care urmau să se ocupe de desfășurarea noului recensământ fiscal al populației³⁵. Instrucțiunea conținea 18 puncte și reflecta modalitatea de funcționare a acestor comisii. În preambulul Instrucțiunii era specificat clar că „comisiile ținutale sunt instituite în scopul alcătuirii recensământului fiscal al populației”³⁶.

Direcția economico-financiară a Guvernului Regional pune la dispoziția comisiilor ținutale listele locuitorilor Basarabiei, perfectate de polițiile orășenești și de către ispravnici, pentru a fi impuși dărilor. Comisiile ținutale aveau următoarele funcții:

1. Sosind în orașul ținutal, comisia se convoca în ședință și, împreună cu lucrătorii din poliție, conducându-se de instrucțiunile Comisiei Regionale, concretiza listele familiilor impozabile, începând de la târgușor, sat, cătun, moșie etc. Recensământul era alcătuit cu ajutorul ocolașilor și vornicilor, iar în localitățile care erau amplasate pe moșiile proprietarilor funciari – cu ajutorul proprietarului sau al administratorului de moșie, care erau obligați să-i țină la evidență pe toți contribuabilii.

2. Comisiile ținutale alcătuiau listele contribuabililor conform unor formulare speciale tipărite, care erau puse la dispoziție de direcția executivă a Guvernului Regional. Listele erau alcătuite separat pentru fiecare sat în parte, pentru fiecare stare socială, cum ar fi: separat pentru mazili, separat pentru ruptași, separat pentru ruptașii de cămară, separat pentru negustori, separat pentru mic-burghezi, separat pentru țărani, separat pentru armeni, separat pentru evrei etc.

3. Comisiile ținutale erau obligate să prezinte lunar listele contribuabililor în Comisia Regională. În cazul în care comisiile ținutale întâlneau greutăți în desfășurarea recensământului, raportau despre aceasta

³⁰ ANRM, F. 88, inv. 1, d. 94, f. 5-5 verso.

³¹ Ibidem, f. 6-6 verso.

³² Ibidem, f. 6 verso-7.

³³ Ibidem, f. 8-8 verso

³⁴ Ibidem, f. 9.

³⁵ Ibidem, d. 95, f. 35.

³⁶ Ibidem, f. 35. Despre conținutul detaliat al instrucțiunii *a se vedea*: Ibidem, f. 35-40.

Comisiei Regionale, care era obligată să le ajute. În alte cazuri comisiile puteau apela la ajutorul preoților parohiilor locale, care cunoșteau numărul populației din fiecare localitate.

4. Când comisiile ținutale treceau cu lucrul dintr-un sat în altul, locuitorii erau obligați să-i asigure pe cei trei membri ai comisiei cu transport, separat pentru fiecare membru în parte, cu o căruță trasă de trei cai, care, după finalizarea lucrului, urma să fie întoarsă imediat sătenilor. Asigurarea transportului de către locuitori se făcea în baza certificatelor (*открытый лист*) prezentate de membrii comisiei, puse la dispoziție de Guvernul Regional, și nu de ispravnici.

5. Conform Regulamentului privind administrarea Basarabiei din 29 aprilie 1818, boiernașii beneficiază de dreptul nobililor personali și sunt scutiți de plata impozitelor. În cazul în care văduvii boiernași sau copiii de boiernași se vor căsători cu reprezentanți ai altor categorii sociale, comisiile urmează să-i înscrie în categoria mazărilor. În felul acesta se va proceda și cu copiii protoiereilor, care urmau să fie incluși în categoria rușilor.

6. În Basarabia s-au așezat cu traiul mulți șleahțici, transferați din alte gubernii ale Rusiei, ale căror documente încă n-au fost examinate de Guvernul Regional. În cazul în care aceste persoane nu vor dispune de certificate prezentate de Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia, care atestă proveniența lor nobiliară, ele vor fi incluse în liste separate care vor fi prezentate Comisiei Regionale.

7. Este cunoscut faptul că mulți țărani, pentru a evita plata impozitelor, prevăzute pe lângă prestațiile locale, au rugat să fie înscriși în categoria fețelor bisericesti și aceste cereri au fost satisfăcute. Pentru a evita ulterior asemenea situații, iar vistieria statului pentru a nu pierde sume importante de bani, comisiile ținutale urmau să ceară informații de la preoții parohiilor sătești despre numărul preoților din fiecare parohie. Aceste persoane urmau să fie înscrise într-o listă specială, care trebuia prezentată Comisei Regionale.

8. Comisiile ținutale trebuiau să manifeste prudență la alcătuirea listelor evreilor din orașe și târguri, din considerentul că comunitățile orașenești evreiești de multe ori camuflează numărul adevărat al populației, fapt bine cunoscut.

9. Pentru a preîntâmpina nemulțumiri și proteste în rândul populației, membrii comisiilor ținutale trebuie să manifeste atenție și bunăvoință în timpul recensământului fiscal, să dovedească populației că recensământul se desfășoară în interesul și beneficiul lor.

10. Pentru alcătuirea recensământului fiscal, comisiile ținutale aveau la dispoziție 6 luni, începând de la data primirii dispoziției, timp suficient pentru finalizarea lucrului, iar listele urmau să fie prezentate Comisiei Regionale. Funcționarul din partea Coroanei care activa în comisia ținutală era remunerat (250 rub. argint lunar) din banii încasați din prestațiile locale, iar în cazul în care comisia va finaliza lucrul înainte de termenul stabilit de 6 luni, el va primi salariul pentru întreaga perioadă de timp stabilită de regulament. În cazul în care comisia ținutală nu va finaliza lucrul în termenul stabilit, acesta nu va mai fi remunerat.

11. Primind datele recensământului fiscal de la comisiile ținutale, Comisia Regională le examina minuțios, dacă nu cumva s-a strecurat vreo greșeală, după care trimitea un exemplar al recensământului Guvernului Regional, iar altul – Consiliului Suprem Regional al Basarabiei. Comisia Regională avea dreptul să se adreseze privitor la toate întrebările administrației locale și persoanelor responsabile, care erau obligate să-i acorde ajutorul solicitat. Primind de la Comisia Regională formularele pentru întocmirea recensământului fiscal, Departamentul executiv al Guvernului Regional tipărea un număr suficient de exemplare și le prezenta Comisiei, după care aceasta din urmă le punea la dispoziția comisiilor ținutale³⁷.

Din Instrucțiune mai aflăm că recensămintele fiscale urmau a fi perfectate în limba rusă, în două exemplare, conform formei prezentate de Comisia Regională. În recensământ era introdusă fiecare persoană căsătorită, văduv sau văduvă care aveau copii apti de muncile agricole³⁸.

La finele fiecărei luni, comisiile ținutale urmau să prezinte Comisiei Regionale registre cu numărul de familii înregistrate. După finalizarea lucrului, comisiile ținutale erau obligate să prezinte registrele fiscale, cu semnătura tuturor membrilor, Comisiei Regionale³⁹.

În aceeași zi, la 16 martie 1824, textul Instrucțiunii a fost tradus în limba română și semnat de toți membrii Comisiei Regionale. Decizia respectivă a fost adusă la cunoștință Consiliului Suprem al Basarabiei și rezidentului plenipotențiar al Basarabiei⁴⁰.

³⁷ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 429, f. 109 verso-111; F. 88, inv. 1, d. 95, f. 35-40.

³⁸ Ibidem, F. 88, inv. 1, d. 95, f. 35 verso-36.

³⁹ Ibidem, f. 39-40.

⁴⁰ Ibidem, d. 94, f. 10.

La 22 martie 1824, Comisia Regională examinează două dispoziții ale Departamentului executiv al Guvernului Regional – din 15 și 19 martie 1824, din care se poate constata că Guvernul Regional pune la dispoziția Comisiei certificatele (*открытые листы*) necesare membrilor comisiilor ținutale, în baza cărora comunitățile sătești îi asigurau cu transport pentru a se deplasa dintr-un sat în altul, având cu ei fișele pentru perfectarea recensământului fiscal și etichetele care urmau să fie înmânate evreilor înscriși în recensământul fiscal, tipărite în tipografia din localitate⁴¹.

Între timp, mareșalul regional al nobilimii Ioan M. Sturdza, deputații Emanuil Donici, Ioan E. Russo și membrul din partea Coroanei F.F. Vighel trebuiau să treacă la îndeplinirea dispoziției. Ioan M. Sturdza avea să numească câte 6 nobili în fiecare comisie ținutală pentru a începe lucrul. Consiliul Suprem al Basarabiei era informat despre nobilii și ținutul în care aceștia au fost numiți. Guvernul Regional numea din fiecare ținut câte un comisar în comisiile ținutale pentru a urmări desfășurarea recensământului. Guvernatorul general al Novorosiei și rezidentul plenipotențiar al Basarabiei trebuia să facă legătură cu administrația coloniștilor transdanubieni pentru a organiza recensământul fiscal și în aceste colonii, concomitent să le transmită și formularele respective, în baza cărora puteau primi informații veridice despre numărul bulgarilor și altor etnii aflate în sudul Basarabiei⁴².

Din discuțiile purtate în Comisia Regională la 22 martie 1824 putem constata că în baza dispoziției Consiliului Suprem al Basarabiei fiecare comisie ținutală a fost alcătuită din trei membri: un funcționar din partea Coroanei, un nobil de încredere și cu experiență din partea Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia și un comisar din partea isprăvnicilor⁴³. Din dispoziția din 4 martie 1824 a Consiliului Suprem al Basarabiei emisă Comisiei Regionale constatăm că rezidentul plenipotențiar al Basarabiei M.S. Voronțov a numit din partea Coroanei în comisiile ținutale pe următoarele persoane: în Comisia de ținut Hotin – pe colonelul în rezervă Milașevici, Orhei – pe locotenent-colonelul în rezervă Râmovici, Iași – pe colonelul în rezervă Malevski, Akkerman – pe funcționarul de clasa a XII-a Voskoboinkov, Ismail – pe căpitanul în rezervă Malevici și în Comisia de ținut Bender – pe maiorul în rezervă Kalakuțki⁴⁴. Din dispoziția Guvernului Regional din 1 martie 1824 constatăm că și Guvernul Regional a numit în comisiile ținutale câte un comisar din partea isprăvnicilor: în Comisia de ținut Orhei – pe nobilul Izman, Iași – pe funcționarul de clasa a XIV-a Zagura, Bender – pe nobilul Manolache Russo, Akkerman – pe funcționarul de clasa a X-a Alekseev, Ismail – pe funcționarul de clasa a XIV-a Samohvalov și în comisia de ținut Hotin – pe funcționarul de clasa a XIV-a Gurski (după alte date, Gurelâi)⁴⁵. La rândul său, și mareșalul regional al nobilimii a numit în comisiile ținutale reprezentanții săi: în Comisia de ținut Orhei – pe funcționarul de clasa a X-a Ianov, Iași – pe nobilul Manolache Buzica (după alte date, medelnicerul Enache Panaite), Hotin – pe moșierul Iordache Dimitriu, Bender – pe sublocotenentul în rezervă Afanasie Gaius, Akkerman – pe nobilul Ioan Botezatu și în Comisia de ținut Ismail – pe nobilul Fotachi Peresteri⁴⁶.

Comisiile regionale au primit documentele de rigoare pentru desfășurarea recensământului, copiile listelor nobililor, boiernașilor, mazililor, ruptașilor și ruptașilor de cămară confirmați deja în această categorie socială și fiscală, un număr suficient de fișe pentru perfectarea recensământului fiscal și etichete care urmau a fi înmânate evreilor înscriși în recensământul fiscal: Comisia de ținut Orhei – 1210 exemplare de fișe, Iași – 1050, Hotin – 1040, Bender – 700, Akkerman – 500 și Comisia de ținut Ismail – 700 de exemplare⁴⁷. După aceasta comisiile ținutale urmau să purcedă la desfășurarea recensământului fiscal.

Reieșind din considerentul că Comisia ținutală Orhei întâmpina greutăți în ce privește desfășurarea recensământului fiscal: neprezentarea la timp a nobilului Izman, numărul destul de mare de locuitori ai orașului regional Chișinău, ai celor cinci târguri – Orhei, Călăraș, Criuleni, Hâncești și Rezina (după numărul populației, târgul Orhei putea fi comparat cu oricare oraș din Basarabia, în afară de Chișinău, iar în ținutul Orhei, destul de mare după teritoriu, densitatea populației la fel era destul de mare), Comisia Regională a decis, în ședința din 12 aprilie 1824, ca, pentru a ușura activitatea Comisiei ținutale Orhei, să ceară Consiliului Suprem al Basarabiei și rezidentului plenipotențiar al Basarabiei instituirea în orașul Chișinău a unei comisii speciale pentru desfășurarea recensământului fiscal în acest oraș⁴⁸.

⁴¹ ANRM, F. 88, inv. 1, d. 94, f. 11-11 verso.

⁴² Ibidem, F. 3, inv. 1, d. 429, f. 109 verso-111; F. 88, inv. 1, d. 95, f. 35-40.

⁴³ Ibidem, F. 88, inv. 1, d. 94, f. 11 verso.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem, f. 11 verso-12.

⁴⁶ Ibidem, f. 12.

⁴⁷ Ibidem, f. 12 verso.

⁴⁸ Ibidem, f. 16-17 verso.

Reieșind din prevederile Regulamentului privind organizarea administrativă a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, în care era stipulat că locuitorii situați pe pământurile statului plăteau pentru folosirea acestor pământuri de la fiecare familie câte un cervoneț⁴⁹, iar de la fiecare burlac⁵⁰ câte jumătate de cervoneț și având în vedere că în dispozițiile Consiliului Suprem al Basarabiei privind efectuarea recensământului fiscal al populației comisiile ținutale urmau să alcătuiască recensământul fiscal pe familii, iar despre burlaci nu se prevedea nimic, Comisia Regională a decis la 12 aprilie 1824 să se adreseze Consiliului Suprem al Basarabiei și rezidentului plenipotențiar al Basarabiei cu întrebarea: trebuie efectuat sau nu recensământul burlacilor situați pe pământurile statului?⁵¹

La 12 aprilie 1824, Comisia Regională examinează adresa din 2 aprilie a șefului Cancelariei guvernatorului general al Novorosiei și rezidentului plenipotențiar al Basarabiei, care amintea că, în baza Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, Administrația financiar-economică a Guvernului Regional trebuie să dețină registrele și listele personale ale tuturor contribuabililor, pentru fiecare oraș, târg și sat în parte, cu compartimentarea locuitorilor în categorii sociale și indicarea stării materiale a acestor familii, a privilegiilor de care beneficiază fiecare categorie în parte. În viziunea șefului Cancelariei, aceste informații erau strict necesare pentru colectarea impozitelor și dărilor locale (*земские повинности*), astfel încât niciun locuitor să nu fie supus unor impozite și dări suplimentare⁵². La dispoziția lui M.S. Voronțov, Comisia Regională urma să aducă această adresă la cunoștința comisiilor ținutale, care, la rândul lor, trebuiau să înștiințeze populația în limbile moldovenească (română) și rusă despre urmările benefice ale recensământului⁵³.

Conform Instrucțiunii, Administrația financiar-economică a Guvernului Regional trebuia să pună la dispoziția comisiilor regionale listele locuitorilor pentru o mai exactă efectuare a recensământului. Dar, reieșind din considerentul că Administrația financiar-economică a Guvernului Regional avea permanent nevoie de aceste liste, iar multiplicarea lor necesita timp și cheltuieli, funcționarii Administrației urmând a fi sustrași de la muncile cotidiene, aceasta a intervenit către Consiliul Suprem al Basarabiei cu rugămintea ca listele respective să fie puse la dispoziție de administrația locală – organele de poliție sătești și orășenești, care dețin asemenea liste. La 12 aprilie 1824, Comisia Regională cere de la Consiliul Suprem al Basarabiei să dea dispozițiile de rigoare ca administrația locală să prezinte comisiilor ținutale aceste liste⁵⁴.

În ședința din 10 februarie 1825 Consiliul Suprem al Basarabiei constată că o parte din comisiile ținutale au finalizat lucrul și au prezentat listele în Comisia Regională, dar aceasta încă nu le-a prezentat Direcției economico-financiare a Guvernului Regional⁵⁵.

Activitatea comisiilor ținutale și a Comisiei Regionale de pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia s-a soldat cu întocmirea recensământului fiscal din 1824⁵⁶.

Listele contribuabililor pe familii din satele, târgurile și orașele Basarabiei întocmite în anul 1824 sunt depozitate în fondul Administrația Financiară a Basarabiei (fondul 134), iar datele comisiilor ținutale – în fondul Adunarea Deputaților Nobilimii din regiunea Basarabia (fondul 88) al Arhivei Naționale a Republicii Moldova.

⁴⁹ *Cervoneț* (de la polon. – *czerwony* – frumos, de aur) – monedă de aur rusească, de o valoare de 3 ruble, similar ducatului sau țechinului italian. Denumirea cervonețului provine de la culoarea aurului de probă înaltă. Primii cervoneți care corespundeau standardului – ducatului din aur (3,4 gr.) au început a fi bătuti în Rusia din 1701 la dispoziția lui Petru cel Mare [16, p.531; 13, p.576]. Potrivit altor surse, monedele turcești care circulau în Basarabia se limitau în fond la „...cervoneții turcești care se află în circulație în număr destul de mare în această provincie”. Prin dispoziția guvernatorului civil I.M. Hartingh din 29 decembrie 1813, s-a interzis ca această monedă se fie primită în vistieria statului, sub pretextul cantității reduse și calității proaste a aurului și din cauza instabilității cursului, care poate cauza vistieriei mari prejudicii (ANRM, F. 5, inv. 2, 1813, d. 51, f. 9-9 verso). *Cervoneți* (în actele vremii, redactate în rusește, *ducații* erau numiți *cervoneți*) erau și ducații olandezi, care circulau în Basarabia la cursul de 12 lei și ducații austrieci – la cursul de 11 lei și 30 parale (ANRM, F. 5, inv. 2, 1813, d. 51, f. 17-17 verso)⁴⁹.

⁵⁰ *Burlac* – persoane de sex masculin, din categoria țaranilor, care în timpul efectuării recensămintelor fiscale din anii '20-'50 ai sec. al XIX-lea erau holtei. După atingerea majoratului aceștia erau înscrși în liste separate de cele ale familiilor din care proveneau (AISR, F. 1181, inv. 15, d. 94, f. 57).

⁵¹ ANRM, F. 88, inv. 1, d. 94, f. 18-18 verso.

⁵² Ibidem, f. 19.

⁵³ Ibidem, f. 19 verso-20.

⁵⁴ Ibidem, f. 20 verso-21 verso.

⁵⁵ Ibidem, F. 3, inv. 1, d. 568, p. I, f. 171 verso.

⁵⁶ Ibidem, F. 134, inv. 2, d. 780, p. I-IV, passim.

Datele privind numărul populației care urma a fi supusă dărilor fiscale, conform recensământului fiscal din Basarabia din 1824, sunt sistematizate în Tabelul 1.

Tabelul 1

Numărul locuitorilor (familii) din Basarabia, de diferite categorii sociale, conform datelor recensământului fiscal al populației din 1824*

Județele, orașele	Categoriile sociale ale populației						În total	Raportul, în %
	Birnici	Mazili	Ruptași	Burlacii	Neînscriși în categoriile sociale			
Orhei	24155	1490	905	-	288	26838	25,6	
Iași	22100	637	642	-	256	23635	22,5	
Hotin	24037	110	133	-	166	24446	23,3	
Bender	8406	123	55	607	799	9990	9,5	
Ismail	4165	7	19	1204	625	6020	5,3	
Akkerman	5800	3	7	3312	628	9750	9,3	
or. Chișinău	2844	28	248	268	904	4292	4,1	
În total	91507	2398	2009	5391	3666	104971	100,0	
În %	87,2	2,3	1,9	5,3	3,5	100,0	-	
Datele recensământului precedent	79729	2081	670	-	-	82480	-	
Spor natural	11778	317	1339	5391**	3666**	22491	-	

* ANRM, F. 88, inv. 1, d. 100, f. 202.

** Neînregistrați în recensămintele fiscale precedente.

Datele Tabelului 1 atestă că în Basarabia, conform datelor recensământului fiscal, au fost înregistrate 104971 de familii ce includeau 91507 (87,2%) familii de birnici, 2398 (2,3%) familii de mazili, 2009 (1,9%) familii de ruptași, 5391 (5,3%) familii de burlaci și 3666 (3,5%) familii neînscrise în categoriile sociale nominalizate. Comparativ cu recensământul precedent, în 1824 numărul total de familii a crescut de 1,3 ori (constituind un spor total de 22491 familii), inclusiv birnici – de 1,2 ori (11778 familii), mazili – de 1,2 ori (317 familii) și ruptași – de 3,1 ori (1339 familii). Referitor la numărul de burlaci și familii neînscrise în categoriile sociale nominalizate, recensămintele anterioare nu conțin informații de acest gen; respectiv, nu este posibil de a face o comparație similară celorlalte categorii sociale.

În 1824, majoritatea populației era concentrată în 3 ținuturi ale Basarabiei: în ținutul Orhei – 26838 (25,6%) familii, în ținutul Hotin – 24446 (23,3%) și în ținutul Iași – 23635 (22,5%) familii, ceea ce constituia 71,4% din numărul total al populației din întreaga provincie.

Datele privind numărul populației de diferite categorii sociale care urmau să fie supuse dărilor fiscale, repartizate pe orașe și județe, conform recensământului fiscal din 1824, sunt sistematizate în Tabelul 2.

Deși datele din Tabelul 2 nu coincid, din mai multe considerente, cu datele sistematizate în Tabelul 1, ele atestă totuși aceeași tendință, destul de stabilă, de urbanizare a provinciei: în orașele Basarabiei erau concentrate 11952 (11,7%) familii, iar în județe – 90266 (88,3%) familii.

Chiar și fără numărul populației orășenești, în 1824 majoritatea populației rurale era concentrată în cele 3 ținuturi de centru și nord ale Basarabiei: în ținutul Orhei – 26834 (29,7%) familii, în ținutul Hotin – 23371 (25,9%) familii și în ținutul Iași – 22832 (25,3%) familii, ceea ce constituia 80,9% din numărul total al întregii populații.

Trebuie să constatăm că din numărul total de 11952 familii ce locuiau în cele 7 orașe ale Basarabiei (în afară de Chișinău), 6538 familii (54,7%) reveneau birnicilor creștini, 1598 familii (13,4%) birnicilor evrei, 5 familii (0,04%) ruptașilor, 3050 familii (25,5%) burlacilor și 761 familii (6,4%) celor neînscriși, iar din numărul total de 90266 familii ce locuiau în cele 6 ținuturi 78024 familii (86,4%) reveneau birnicilor creștini, 3914 familii (4,3%) birnicilor evrei, 2373 familii (2,6%) mazililor, 1275 familii (1,4%) ruptașilor, 494 (0,5%) ruptei de vistierie, 2215 familii (2,5%) burlacilor și 1959 familii (2,2%) celor neînscriși.

Tabelul 2

Numărul locuitorilor (familii) din Basarabia, de diferite categorii sociale, conform datelor recensământului fiscal al populației din 1824*

Orașele**, județele	Categoriile sociale ale populației									Raportul, în %
	Birnici creștini	Birnici evrei	Mazili	Ruptași	Rupta de vistieria	Rupta de câmară	Burlaci	Neînscriși	În total	
Orașele										
Bălți	401	387	-	-	-	-	-	-	788	6,6
Hotin	487	624	-	-	-	-	-	-	1111	9,3
Bender	1079	235	-	-	-	-	73	80	1467	12,3
Ismail	1722	147	-	-	-	-	685	109	2663	22,3
Reni	348	26	-	2	-	-	165	202	743	6,2
Akkerman	1667	117	-	3	-	-	1902	364	4053	33,9
Chilia	834	62	-	-	-	-	225	6	1127	9,4
În total	6538	1598	-	5	-	-	3050	761	11952	100,0
În %	54,7	13,4	-	0,04	-	-	25,5	6,4	100,0	-
Județele										
Orhei	23476	676	1490	619	274	12	-	287	26834	29,7
Iași	20178	1134	639	490	177	-	-	214	22832	25,3
Hotin	21029	1950	110	133	-	-	-	149	23371	25,9
Bender	8241	154	125	12	43	-	440	708	9723	10,8
Ismail	1878	-	6	17	-	-	290	334	2525	2,8
Akkerman	3222	-	3	4	-	-	1485	267	4981	5,5
În total	78024	3914	2373	1275	494	12	2215	1959	90266	100,0
În %	86,4	4,3	2,6	1,4	0,5	0,01	2,5	2,2	100,0	-
Numărul total	84562	5512	2373	1280	494	12	5265	2720	102218	-
În %	82,7	5,4	2,3	1,3	0,5	0,01	5,2	2,7	100,0	-

* ANRM, F. 88, inv. 1, d. 100, f. 184-185.

** În raport lipsesc datele pentru orașul Chișinău (a se vedea Tabelul 1).

Și mai semnificativ este raportul numărului populației (în comparație) din mediul urban și cel rural: birnici creștini – 78024 familii (92,3%) și 6538 familii (7,7%); birnici evrei – 3914 familii (71%) și 1598 familii (29%); mazili 2373 familii (100%) – toți din mediul rural; ruptași – 1275 familii (99,6%) și 5 familii (0,4%); rupta de vistieria 494 familii (100%) – toți din mediul rural; rupta de câmară 12 familii (100%) – toți în mediul rural; burlaci – 2215 familii (42%) și 3050 familii (58%) și neînscriși – 1959 familii (72%) și 761 familii (28%).

Datele statistice ale recensământului fiscal din 1824 ne oferă informații despre numărul locuitorilor, conform categoriei sociale și etnice, pe fiecare ținut sau localitate în parte. Datele privind numărul locuitorilor din unele localități ale ținutului Bender (în care au fost depistați mazili și ruptași, dar și alte categorii sociale), conform recensământului fiscal din 1824, sunt sistematizate în Tabelul 3.

Conform datelor incluse în Tabelul 3, mazili și ruptași au fost înregistrați doar în 37 de sate, din cele 84 înregistrate la 1824 în ținutul Bender. Din punct de vedere social, în aceste sate au fost înregistrate 4614 familii, inclusiv: 3615 (78,4%) familii de țărani birnici, 176 (3,8%) familii de fețe bisericești, 12 (0,3%) familii de boiernași, 42 (0,9%) familii de șleahțici, 111 (2,4%) familii de mazili, 56 (1,2%) familii de ruptași, 4 (0,09%) familii de armeni și 189 (4,1%) familii de evrei. Din localitățile cu cel mai mare număr de familii evidențiem satele: Gura Galbinei (391 familii), Cainari (245 familii), Cimișlia (231 familii), Djumani (222 familii), târgurile Căușeni (298 familii) și Leova (267 familii). Aceste date confirmă că recensământul fiscal din 1824 constituie un izvor important pentru studierea istoriei locale, a diferitelor categorii sociale ale populației din mediul rural la mijlocul anilor '20 ai sec. al XIX-lea.

Tabelul 3

**Numărul locuitorilor din ținutul Bender,
conform datelor recensământului fiscal al populației din 1824***

Târguri și sate	În total (familii)	Inclusiv							
		Țărani	Fete biseri- cești	Boier- nași	Șleah- tici	Mazili	Ruptași	Armeni	Evrei
Căușeni	298	198	2	1	7	2	1	2	75
Bulboaca	66	50	5	-	1	1	-	-	1
Copanca	187	166	8	-	1	-	1	-	2
Puhoi	109	95	4	2	-	3	2	-	2
Djumani	222	202	9	-	-	1	1	1	4
Gangura	137	118	7	-	-	1	6	-	2
Sieți	76	26	3	-	7	1	-	-	2
Baimaclia	47	38	-	-	-	1	2**	-	-
Cioara Murza	79	42	2	-	-	1	-	-	1
Batâr	81	67	3	-	-	1	-	-	1
Abaclâgeaba	138	92	5	-	-	3	-	-	1
Sadaclia	75	-	-	-	23	28	5**	-	1
Cimișlia	231	170	5	4	-	10	-	-	1
Javgur	85	70	4	-	-	-	1	-	1
Cenac	110	93	5	-	-	1	1	-	1
Cainari	245	230	8	-	-	2	3	-	-
Carabunah	150	139	7	-	-	-	1	-	-
Speia	92	85	5	-	3	-	9	-	-
Dubăsarii Vechi	180	158	9	-	-	1	5	-	1
Cobusca	37	17	3	2	-	9	3	-	-
Luțeni	110	102	5	-	-	1	-	-	1
Todirești	40	38	-	-	-	1	-	-	1
Cocialia	67	59	3	-	-	1	-	-	-
Plișeni	38	34	-	-	-	1	-	-	-
Ganiceni	78	60	5	-	-	5	-	-	-
Larga	83	67	6	1	-	3	-	-	-
Cania	9	3	2	-	-	4	-	-	-
Hăsnășenii Noi	52	29	5	-	-	15	1	1	-
Leova	267	94	10	-	-	3	1	-	79
Mîngir	76	55	4	-	-	1	1	-	-
Cadâr	64	53	1	-	-	1	-	-	-
Arac	76	63	4	-	-	5	-	-	-
Sărățica	170	157	5	-	-	1	2	-	-
Sarata	175	158	5	-	-	-	1	-	-
Gura Galbinei	391	343	14	2	-	3	-	-	8
Coșcalia	135	120	6	-	-	-	7**	-	-
Başcalia	138	124	7	-	-	-	2	-	4
În total***	4614	3615	176	12	42	111	56	4	189
În %	100,0	78,4	3,8	0,3	0,9	2,4	1,2	0,09	4,1

* ANRM, F. 88, inv. 1, d. 97, f. 91-98 verso.

** Ruptași de vistieria

*** În total, conform documentului, în ținutul Bender erau înregistrate 84 sate, cu o populație de 10163 familii. În Tabel n-au fost incluși burlacii, străinii, velicorușii, ucrainenii, militarii în retragere, persoanele care n-au fost incluse în nicio categorie socială, acestea fiind puține la număr (8,9%).

Datele privind componența etnică și socială a populației orașului Reni, conform datelor recensământului fiscal al populației din 1824 (19 august), sunt generalizate în Tabelul 4.

Tabelul 4

Componența etnică și socială a populației orașului Reni, conform datelor recensământului fiscal din 1824 (familii)*

19 august 1824

Categorii etnice și sociale	Numărul total al populației											Raportul, în %
	Familii	Familii de văduvi	Familii de văduve	Burlaci	Neînscriși în recensămintele fiscale anterioare		Infimi		Coloniști transdanubieni		În total	
					Fam.	Bur.	Fam.	Bur.	Fam.	Bur.		
Velicoruși	216	4	2	80	12	10	-	-	-	-	324	15,7
Moldoveni	631	7	20	24	15	1	11	9	-	-	718	34,8
Bulgari	76	4	7	2	-	2	-	-	11	-	102	4,9
Ruptași	135	4	-	-	2	1	-	-	26	1	168	8,1
Armeni	33	1	-	4	-	1	-	-	-	-	39	1,9
Greci	24	1	-	3	-	-	-	-	-	-	28	1,4
Străini	4	-	-	1	4	1	-	-	-	-	10	0,5
Șlehtici	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	0,2
Mazili	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,1
Evrei	638	7	2	1	16	4	-	-	-	-	668	32,4
În total	1761	28	31	115	49	20	11	9	37	1	2062	100,0
Raportul, în %	85,4	1,4	1,5	5,6	2,4	1,0	0,5	0,4	1,8	0,1	100,0	-

* ANRM, F. 88, inv. 1, d. 98, f. 54, 55 verso-56.

Datele Tabelului 4 atestă că la data de 19 august 1824 în orașul Reni au fost înregistrate 1761 (85,4%) familii de orașeni, 115 (5,6%) burlaci, 31 (1,5%) familii de văduve, 28 (1,4%) familii de văduvi, 49 (2,4%) familii și 20 (1%) burlaci neînscriși în recensămintele anterioare, 11 (0,5%) familii și 9 (0,4%) burlaci de infimi, 37 (1,8%) familii și 1 (0,1%) burlac de coloniști transdanubieni. Din punct de vedere etnic și social, orașul Reni prezenta următorul raport: 718 (34,8%) gospodării sau familii de moldoveni, 668 (32,4%) – de evrei, 324 (15,7%) – de velicoruși, 168 (8,1%) – de ruptași, 102 (4,9%) – de bulgari, 39 (1,9%) – de armeni, 28 (1,4%) – de greci, 10 (0,5%) – de străini, 3 (0,2%) – de șlehtici și 1 (0,1%) burlac din categoria mazililor.

Deși datele recensământului fiscal din 1824 sunt contradictorii și nu totdeauna coincid, nu sunt specificate clar din punct de vedere etnic și social, ele totuși ne dau posibilitatea de a le compara cu statisticile anterioare (spre exemplu, din 1820 și 1823 pentru orașul Chișinău). Exemplu în acest sens pot servi datele recensământului fiscal pentru orașul Chișinău efectuat între 17 iunie 1824 și 14 ianuarie 1825, elucidate în Tabelul 5.

Datele Tabelului 5 denotă elocvent că statistica recensământului fiscal din 1824 nu este una perfectă și strict delimitată din punct de vedere social, etnic și confesional. Administrația regională nu făcea mari distincții în această compartimentare și, ca rezultat, în compartimentul categorii etnice au intrat și unele categorii sociale, cum ar fi boiernașii, șlehticii, mazilii și ruptașii. Tot aici au mai fost incluși convertiții, văduvii, infantilii, străinii, eteriștii etc. În pofida acestui fapt, unele tendințe totuși pot fi observate. În orașul Chișinău, conform datelor recensământului fiscal din 1824, predominau evreii ce constituiau 1236 (39,9%) familii, urmați de 930 (30%) familii de moldoveni, 426 (13,8%) familii de velicoruși, 117 (3,8%) familii de bulgari, 50 (1,6%) familii de armeni și 36 (1,2%) familii de greci. În plus, datele recensământului fiscal din 1824 atestă micșorarea numărului de contribuabili, spre deosebire de statistica din 1820 și 1823, fapt ce îngrijora administrația regională și imperială. Datele recensământului fiscal din 1824 mai includ compartimentul familii înscrise în liste speciale, în care au intrat o parte din șlehtici transferați din alte gubernii ale Rusiei, ale căror documente încă n-au fost examinate de Guvernul Regional. În aceste liste au mai fost incluși și unii țărani, care în trecut, pentru a evita plata impozitelor, la rugămintea lor au fost înscrși în categoria fețelor bisericești, iar acum urmau să fie înscrși într-o listă specială, care trebuia prezentată Comisei Regionale.

Tabelul 5

Componența etnică și socială a populației orașului Chișinău, conform datelor Dumei orașenești din 1820, 1823 și recensământului fiscal din 17 iunie 1824 – 14 ianuarie 1825*

Categoriile etnice și sociale	Categoriile etnice și sociale									
	Conform statisticii din 1820		Conform statisticii din 1823		Conform recensământului din 1824		Nu s-au prezentat		Înscriși în liste speciale	
	Fam.	Burl.	Fam.	Burl.	Fam.	Burl.	Fam.	Burl.	Fam.	Burl.
Velicoruși	466	157	355	179	426	174	40	5	108	66
Moldoveni	1065	65	1060	34	930	59	135	6	151	81
Bulgari	467	-	216	-	117	8	455	-	17	5
Ruptași	-	-	-	-	188	-	-	-	60	5
Greci	30	-	46	-	36	2	1	-	5	2
Armeni	111	2	52	3	50	9	61	-	1	4
Evrei	990	4	1194	-	1236	6	191	-	286	87
Boiernași	-	-	-	-	-	18	-	-	1	-
Șleahțici	32	-	43	-	-	-	43	-	10	-
Mazili	-	-	-	-	-	-	-	-	28	-
Convertiți	12	-	-	-	-	-	12	-	3	3
Văduvi	88	-	37	-	-	-	-	-	-	-
Infantili	53	-	54	-	49	-	5	-	-	-
Străini	160	-	79	-	65	3	92	-	11	5
Eteriști	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Din alte orașe	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-
În total	3474	228	3136	216	3097	279	1035	11	685	261

* ANRM, F. 88, inv. 1, d. 100, f. 198-199.

Alte date statistice ale recensământului fiscal din 1824 reflectă o compartimentare mult mai exactă a numărului populației pentru anumite categorii sociale, cum ar fi birnicii, mazilii și ruptașii, sistematizate în Tabelul 6.

Tabelul 6

Numărul locuitorilor din Basarabia (familii), de diferite categorii sociale, conform datelor recensământului fiscal din 16 decembrie 1824*

Județele	Categoriile sociale ale populației**							
	Birnici	În %	Mazili	În %	Ruptași	În %	Raportul, în %	
							Mazili	Ruptași
Orhei	22654	28,4	1233	59,3	429	60,0	5,4	1,9
Iași	19353	24,3	600	28,8	158	23,6	3,1	0,8
Hotin	20899	26,2	145	7,0	25	3,7	0,7	0,1
Bender	8307	10,4	92	4,4	42	6,3	1,1	0,5
Ismail	3446	4,3	8	0,4	11	1,6	0,2	0,3
Akkerman	5070	6,4	3	0,1	5	0,7	0,1	0,1
În total	79729	100,0	2081	100,0	670	100,0	2,6	0,8

* ANRM, F. 88, inv. 1, d. 100, f. 191-191 verso.

** În Tabel n-au fost incluse 877 familii de țigani ai Coroanei și 33 familii de țigani contestate de stat și moșieri, prezentate de Oficiul regional din Basarabia pentru țiganii domnești în septembrie 1823.

Datele Tabelului 6 atestă că la 16 decembrie 1824 din cele 9729 familii de birnici înregistrați în listele fiscale 22654 (28,4%) familii erau concentrate în ținutul Orhei, 20899 (26,2%) – în ținutul Hotin și 19353

(24,3%) familii – în ținutul Iași, ceea ce constituie aproximativ 79% din numărul total al birnicilor; din 2081 familii de mazili, respectiv 1233 (59,3%) – în ținutul Orhei, 600 (28,8%) – în ținutul Iași și 145 (7%) de familii în ținutul Hotin, ceea ce constituie mai mult de 85% din numărul total al mazililor; din 600 familii de ruțași, respectiv 429 (60%) – în ținutul Orhei, 158 (23,6%) – în ținutul Iași și 42 (6,3%) – în ținutul Bender, ceea ce constituie 80% din numărul total al ruțașilor.

La 27 ianuarie 1826, în ședința consultativă a Consiliului Suprem al Basarabiei (*prezenți*: guvernatorul civil ad-interim și președinte al Tribunalului Penal al Basarabiei, membru din partea Coroanei, funcționarul de clasa a V-a Arseniev, mareșalul regional al nobilimii, funcționarul de clasa a V-a Bașotă, deputații: al doilea postelnic Măcărescu, jîtnicerul Semion Glavce, funcționarul de clasa a IX-a Ianov și funcționarul de clasa a VI-a Stamo) au fost analizate rezultatele recensământului fiscal al populației din 1824 (în afară de orașul Chișinău, din considerentul că rezultatele recensământului au fost prezentate abia la mijlocul anului 1825)⁵⁷. În timpul discuției s-a constatat că în numărul băștinașilor sunt incluși și un anumit număr de străini, raznocinți⁵⁸ și alte categorii de persoane al căror statut social încă nu a fost definitivat. Ca rezultat, conform listelor fiscale aprobate, la prestarea impozitelor și dărilor erau impuse doar acele persoane (familii) al căror statut social a fost stabilit. La 17 aprilie 1825, în baza dispoziției Consiliului Suprem al Basarabiei, registrele fiscale au fost prezentate Administrației Financiare, cu specificarea că în listele respective n-au fost incluși unii raznocinți și unele categorii de persoane al căror statut social încă nu a fost stabilit, dosarele cărora se află în proces de examinare. În această categorie mai intrau și unii foști funcționari care refuzau să presteze impozitele și dările locale, sub pretextul că sunt de viță nobilă, dar care n-au prezentat comisiei de rigoare argumentele corespunzătoare⁵⁹. Consiliul a decis ca toți raznocinții și copiii lor, care au fost înscrși în registrele fiscale separate și care n-au putut dovedi că provin din viță nobiliară sau din categoria boiernașilor, să fie impuși la plata birului; în cazul în care aceștia vor demonstra proveniența lor nobiliară, de plata acestor dări și prestații să fie scutiți. Toți străinii care vor rămâne cu traiul în Basarabia și își vor procura imobile și proprietăți funciare vor fi supuși, începând cu 1825, dărilor și prestațiilor de rând cu poporul simplu⁶⁰.

Analiza activității Comisiei Regionale de pe lângă Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia și a comisiilor ținutale pentru întocmirea recensământului fiscal al populației din 1824 ne permit să concluzionăm că în timpul perfectării recensământului administrația regională și imperială a menținut practica fiscală deja existentă în Principatul Moldovei, când numărul populației era stabilit nu conform sexului, ci conform numărului de familii. Drept dovadă a traducerii în viață a unei asemenea practici servește faptul că în anul 1833, urmând să pună la dispoziția Ministerului de Finanțe al Rusiei informații statistice, autoritățile regionale din Basarabia au raportat că nu dispun de date privind numărul populației pe sexe, precum a solicitat ministerul, din simplul considerent că „în Basarabia recensămintele locuitorilor se efectuează nu după numărul de suflete, ci după numărul de familii, separând de acestea doar numărul burlacilor”⁶¹.

Recensământul fiscal al populației din 1824 a constituit un mijloc important de înregistrare a populației. În timpul efectuării recensământului populația era numărată în funcție de comunitatea din care ea făcea parte – obștea sătească sau comunitatea orășenească, fără a se ține cont de locul real de trai. Din acest considerent, în timpul efectuării recensământului, în numărul populației urbane nu erau incluși țărani stabiliți în orașe, ei fiind trecuți în listele contribuabililor ale satelor pe care le-au părăsit. O situație similară exista și în privința mic-burghezilor⁶². Deși unii dintre ei locuiau în sate, aceștia erau considerați locuitori ai orașelor, întrucât figurau

⁵⁷ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 430, p. II, f. 69, 73.

⁵⁸ **Raznocinți** – grup de populație din Imperiul Rus, din sec. XVIII-XIX, neconstituită juridic, care avea studii, se ocupa, în fond, cu munca intelectuală și nu era inclusă în niciuna din categoriile sociale; raznocinții nu beneficiau de dreptul de nobili personali [11, 221]. Potrivit unui raport al guvernatorului Basarabiei pentru anul 1828, *raznocinții* constituiau persoanele aflate în serviciul statului, dar care nu au ajuns până la treapta de ober-ofițer, la fel și persoanele care, în general, nu se referă la niciuna din categoriile sociale (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1199, f. 3 verso).

⁵⁹ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 430, p. II, f. 73-73 verso.

⁶⁰ Ibidem, f. 73 verso-74.

⁶¹ Ibidem, F. 2, inv. 1, d. 1895, f. 47.

⁶² **Mic-burghezi** – categorie socială formată în cea mai mare parte din mici producători și mici comercianți, cunoscuți sub denumirea generică de *meșciane* și care formau cea de-a treia grupare (după intelectualitate și negustori), în care era împărțită populația urbană din Rusia. Mic-burghezii constituiau un grup social ierarhic inferior din cadrul populației orășenești, supus impozitului pe cap de locuitor (capitației), prestațiilor și recrutării; aveau dreptul să se angajeze în calitate de salariați, să practice meșteșugăritul și comerțul cu amănuntul [7, p.193-194].

în listele comunităților mic-burghezilor⁶³, specifice doar mediului urban. Ca rezultat, această particularitate a recensământului fiscal al populației din 1824 nu a permis de a stabili numărul exact al populației din mediul urban și al celei din mediul rural. În plus, deoarece recensământul avea un caracter fiscal, unele persoane impozabile (ce-i drept, într-un număr mic) au reușit să se eschiveze de la înscrierea în listele contribuabililor. Concomitent, în recensământ nu era înregistrată întreaga populație, fiind omise persoanele scutite de impozite. Recensământul fiscal din 1824 conținea și date incomplete referitoare la numărul sufletelor de sex feminin [8, p.75]. Ca rezultat, recensământul fiscal al populației din 1824 a indicat un număr al populației mai mic decât cel real din Basarabia.

Începând cu anul 1835, când pe întreg teritoriul Imperiului a fost realizat un nou recensământ fiscal al populației, întocmit deja după alte principii, sursele statistice basarabene ce includ listele contribuabililor din localitățile rurale și urbane conțin deja și informații despre numărul locuitorilor după sexe. Noul recensământ fiscal calcula numărul populației nu după numărul familiilor (gospodăriilor), dar după numărul membrilor de sex masculin și feminin la data efectuării lui. Registrele erau alcătuite din două părți: fila (din stânga) ce fixa persoanele de sex masculin, începând cu capul familiei, după care urmau feciorii în ordine descrescândă, părinții sau alte rude, în cazul în care aceștia locuiau împreună cu această familie, vârsta fiecărui membru al familiei, anul de deces al persoanelor de sex masculin, anul și locul de transferare cu traiul în altă localitate. Fila a doua (din dreapta) avea aceeași structură, dar fixa persoanele de sex feminin după aceleași principii ca și fila întâi, fără a se indica însă anul de deces al persoanelor de sex feminin. Recensământul indică și legăturile de rudenie din cadrul familiei: soț-soție, fiu-fică, tată-mamă, bunel-bunică, cumnat-cumnată etc. Recensămintele care au urmat (1850 și 1858) indică și vârsta membrilor familiei de sex masculin, comparativ cu recensământul fiscal precedent, din 1835 sau din 1850.

Prin urmare, începând cu anul 1835, populația din Basarabia, ca și cea din guberniile interne ruse, era numărată nu ținându-se cont de numărul familiilor, ca în trecut, dar în funcție de comunitatea din care ea făcea parte – obștea sătească sau comunitatea orășenească, fără a se ține cont de locul real de trai al locuitorilor. Din acest considerent, în timpul reviziilor nu erau incluse în numărul populației rurale sau urbane acele persoane care, din alte motive personale, de ocupație sau de serviciu, la data efectuării recensământului se aflau în altă localitate. Respectiv, ele erau trecute în listele contribuabililor în satele sau orașele unde erau domiciliate. Ca urmare, o asemenea modalitate de alcătuire a reviziilor a influențat negativ determinarea numărului exact al populației rurale și urbane, constatare pe care au făcut-o majoritatea cercetătorilor care s-au preocupat de această problemă [10, 9 etc.]. De menționat și faptul că recensămintele se înfăptuiau în scopuri fiscale. Din acest considerent, unele persoane impozabile reușeau să se eschiveze de la înscrierea în listele contribuabililor. În plus, din listele contribuabililor erau omise persoanele scutite de impozite și cele care la momentul efectuării recensământului beneficiau de anumite înlesniri și privilegii. Ele conțineau și date incomplete referitoare la numărul sufletelor de sex feminin. Totodată, recensămintele fiscale nu conțin date cu privire la persoanele decedate de sex feminin. Prin urmare, recensămintele fiscale indicau un număr al populației mai mic decât cel înregistrat în mediul rural sau urban la data efectuării recensământului [17, p.201-202].

Bibliografie:

1. MIHAIL, P., MIHAIL, Z. *Acte în limba română tipărite în Basarabia. I. 1812-1830*. București, 1993.
2. TOMULEȚ, V. Activitatea comercială a negustorilor armeni în Basarabia în prima treime a sec. al XIX-lea. În: *Tyragetia*. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Anuar IV-V. Chișinău, 1997, p.239-250.

⁶³ *Comunitatea mic-burghezilor* – comunitate constituită în mediul urban, în Basarabia, după anexarea ei în 1812 la Imperiul Rus, potrivit principiului social, etnic și religios, în scopul organizării activității economice, spirituale și reglementării repartizării impozitelor și prestațiilor. După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus populația orășenească se împărțea în aceleași categorii sociale ca și cea din guberniile interne ruse, potrivit Regulamentului orășenesc din 1785 – negustori, meșteșugari, mic-burghezi etc. Din aceste categorii cea mai numeroasă era comunitatea mic-burghezilor, care avea un șir de particularități. Din comunitatea mic-burghezilor din orașele Basarabiei făceau parte câteva categorii care beneficiau de o situație juridică specială: mazilii, ruțașii, ruța de vistieria și ruța de cămara. Aceste categorii de populație plăteau un impozit mai mic ca celelalte categorii sociale și puteau fi supuse pedepselor corporale doar în baza deciziei judecătorești [9, p.71].

În afară de comunitățile constituite după principiul social, categoria mic-burghezilor mai includea și comunități unite după principiile etnic (comunitatea moldovenilor, grecilor, bulgarilor, velicorușilor, armenilor, evreilor etc.) și religios (credincioșilor de rit vechi, evreilor convertiți la ortodoxism etc.), precum și comunități formate pornind de la perioada când au venit în oraș – *comunități noi* și *comunități vechi*. Având în vedere faptul că numărul anumitor comunități permanente creștea, de pe seama coloniștilor, pentru comoditatea redistribuirii impozitelor comunitățile se împărțeau, în unele cazuri, de câteva ori. Ca rezultat, s-au format comunități de la prima împărțire și comunități de la a doua împărțire [9, p.71-72].

3. TOMULEȚ, V. Influența activității comerciale a negustorilor evrei asupra evoluției stărilor mijlocii din Basarabia (anii 1812-1868). În: *Symposia professorum. Seria Istorie. Materialele sesiunii științifice din 4-5 mai 2001*. Chișinău: ULIM, 2001, p.47-53.
4. TOMULEȚ, V. Negustori greci în orașele Basarabiei în anii '30-'60 ai sec al XIX-lea. În: Conferința științifică internațională. *Raporturile moldo-grece în contextul relațiilor internaționale: Probleme și perspective*. Chișinău, 2002, p.76-78.
5. TOMULEȚ, V. Influența activității negustorilor alogeni – evrei, greci și armeni asupra constituirii burgheziei comerciale naționale din Basarabia (1812-1868). În: *Filosofie. Știință. Politică: realizări, implementări, perspective*. Materialele Conferinței internaționale din 28-29 noiembrie 2002. Chișinău, 2003, p.326-330.
6. TOMULEȚ, V., *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni)*. Vol. I. Chișinău, 2012.
7. TOMULEȚ, V. *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni)*. Vol. II. Chișinău, 2012.
8. АНУЧИН, Д. Россия. Население. В: *Энциклопедический словарь* / Издатели: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. СПб., 1899, том XXVII^a (54), с.74-76.
9. ЖУКОВ, В.И. *Города Бессарабии 1812-1861 годов. Очерки социально-экономического развития*. Кишинев, 1964.
10. ЗЕЛЕНЧУК, В.С. *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические процессы)*. Кишинев, 1979.
11. ЛУРЬЕ, Ф.М. *Российская история и культура в таблицах*. СПб., 1998.
12. ПСЗРИ. Собр. I, т. XXXVI, 1819, № 27866. СПб, 1830, с.257-258.
13. *Российский гуманитарный энциклопедический словарь*. Том III. Москва, 2002.
14. *Устав образования Бессарабской области 1818 г.* Кишинев, 1818.
15. ХАЛИППА, И. Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года. В: *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии*, т. 3. Кишинев, 1907.
16. *Энциклопедический словарь* / Издатели Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. Т. XXXVIII^a. СПб., 1903.
17. ЯЦУНСКИЙ, В.К. О выявлении и публикации источников по социально-экономической истории России XVIII-XIX вв. В: *Археографический ежегодник за 1957 год*. Москва, 1958.

Prezentat la 20.02.2015